

Γεράσιμος Κακολύρης
Αλληλεξάρτηση και ηθική ευθύνη¹

Αυτό που διακρίνει το σύνολο των έμβιων όντων, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου, είναι ο σχεσιακός και αλληλεξαρτώμενος χαρακτήρας της ύπαρξής τους. Κανένα έμβιο ον δεν είναι άυταρκες ή αυτοσυντηρούμενο. Όλοι ανεξαιρέτως εξαρτιόμαστε από τους άλλους, τόσο για την επιβίωσή μας όσο και για την ευζωία μας.² Όπως επισημαίνει η Τζούντιθ Μπάτλερ (Judith Butler), «είμαστε εξαρτώμενα όντα, η χαρά και η οδύνη των οποίων εξαρτώνται εξ αρχής από έναν κοινωνικό κόσμο [...], από ένα περιβάλλον που μας συντηρεί».³ Για τον Πλάτωνα, η ύπαρξη της πόλης θεμελιώνεται στο γεγονός ότι «κανένας μας δεν

1. Ο Γεράσιμος Κακολύρης φιλοξενήθηκε στη Rosa Nera στις 6/11/2019 σε μία εκδήλωση-συζήτηση για την Ηθική της Φιλοξενίας στον Ζακ Ντεριντά. (Σ.τ.έ.)

2. Γράφει ο μεγάλος γερμανός ποιητής Φρήντριχ Χαίλντερλιν (Friedrich Hölderlin) στο ποίημά του «Τιτάνες»: «Κι είναι καλό κοντά σε άλλους να κρατιέσαι. Γιατί κανένας δεν αντέχει τη ζωή μονάχος» («*Gut ist es, an andern sich zu halten. Denn keiner trägt das Leben allein*») (Φρήντριχ Χαίλντερλιν, *Ποιήματα. Μεγάλη εκλογή σε τρία μέρη*, μτφρ. Δημήτρης Θ. Γκότσης, Αθήνα: Αρμός, 2002, 181).

3. Τζούντιθ Μπάτλερ & Αθηνά Αθανασίου, *Απ-αλλοτρίωση. Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό*, μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής (Αθήνα: Τόπος, 2016), 18.

είναι αυτάρκης, αλλά όλοι μας χρειαζόμαστε πολλά πράγματα» («ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλῶν ὧν ἔνδεής»). Το κείμενο συνεχίζει ως εξής:

Κι ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι χρειάζονται πολλά πράγματα, κι ὁ ἕνας παίρνει μαζί του κάποιον για να καλύψει μιαν ἀνάγκη του κι ὁ ἄλλος ἕναν ἄλλο, τον ἕναν για τη μία, τον ἄλλο για την ἄλλη ἀνάγκη, μαζεύονται πολλοὶ σύντροφοι και συντρέχτες να μείνουν μαζί σε ἕναν τόπο, και τη συννοίκηση αὐτὴ την ονομάζουμε «πόλη». [...] Δίνει λοιπὸν ὁ ἕνας στον ἄλλο κάτι ἀπὸ τα δικά του, αν συμβαίνει να του δίνει, ἢ παίρνει ἀπὸ αὐτόν, πιστεύοντας ὅτι ἔτσι εἶναι καλύτερα για τον εαυτὸ του.⁴

Οι ζωές μας εἶναι σχεσιακές,⁵ αλληλένδετες και αλληλεξαρτώμενες. Οι υπάρξεις μας εἶναι «ἀπό-κοινού»⁶ υπάρξεις. Ὅπως υποστηρίζει ὁ Μάρτιν Χάιντεγκερ (Martin Heidegger) στο *Εἶναι και χρόνος*, ἐναντιωνόμενος στο ἀφηρημένο και καθαρὸ «ἐγώ» της καρτεσιανῆς μεταφυσικῆς, το εἶναι του ἐδωνά-Εἶναι (Dasein) εἶναι Συνεῖναι

4. Πλάτων, *Πολιτεία*, εισ. σημείωμα - μτφρ. - ἐρμ. σημειώματα Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (Αθήνα: Πόλις, 2002), 369b5, σ. 132, 133.

5. Σχετικά με μια ὄντολογία που ἀναδεικνύει τον σχεσιακὸ χαρακτήρα της ἀνθρώπινης ὑπαρξης, βλ. Μιχάλης Μπαρτσιδης, «Εἰσαγωγή», στου ἰδίου (ἐπιμ.), *Διατομικότητα. Κείμενα για μια ὄντολογία της σχέσης* (Αθήνα: νήσος, 2014), 13-136.

6. Βλ. Jean-Luc Nancy, «Ὅψεις του “ἀπό-κοινού”»: Τα παγωμένα νερά της Ευρώπης, ἡ βιοτεχνολογία, ὁ ἐγκόσμιος χριστιανισμός» (συζήτηση με τους Αθηνά Αθανασίου, Γεράσιμο Κακολύρη & Απόστολο Λαμπρόπουλο), *Σύγχρονα Θέματα* 128-129 (Ιανουάριος - Ιούνιος 2015): 27-28.

(Mitsein): «[...] ὁ κόσμος εἶναι ἐκάστοτε πάντα ἤδη ἕνας κόσμος, τον ὁποῖο συμμερίζομαι με τους Ἄλλους. Ὁ κόσμος του ἐδωνά-Εἶναι εἶναι *συν-κόσμος* [Mitwelt]. Το Ενεῖναι εἶναι *Συνεῖναι* [Mitsein] με Ἄλλους. Το ἐνδόκοσμο καθ' εαυτό-Εἶναι των Ἄλλων εἶναι *ἐδωνά-Συνεῖναι* [Mitdasein]». ⁷ Ὁ ἐξαρτησιακὸς και σχεσιακὸς τρόπος ὑπαρξης μας υποδηλώνει μια καταστατικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τον εαυτὸ, μια πρωταρχικὴ «ἀπ-αλλοτρίωση» (dispossession) του εαυτοῦ ἀπὸ το(ν) ἄλλο. Ὅπως σημειώνει ἡ Αθηνά Αθανασίου, εἴμαστε πάντα «ἐκτὸς εαυτοῦ», πέρα ἀπὸ τον εαυτὸ μας, παραδομένοι στους ἄλλους, δεμένοι με τους ἄλλους και δεσμευμένοι ἀπὸ αἰτήματα που ἐγείρονται ἐξ ἀπὸ ἐμᾶς ἢ βαθιὰ μέσα μας». ⁸ Ὑπ' αὐτὴ την ἐννοια, ὁ εαυτὸς μας δεν μας ἀνήκει πλήρως. ⁹

Ἡ ζωὴ δεν μπορεῖ να διατηρηθεῖ ἀπὸ μόνη της. Ἡ ζωὴ ἀπαιτεῖ την ικανοποίηση διαφόρων κοινωνικῶν και οικονομικῶν προϋποθέσεων προκειμένου να διατηρηθεῖ ως ζωὴ. Ἡ ζωὴ του καθενὸς μας εἶναι πάντα κατὰ κάποιον τρόπο στα χέρια των ἄλλων. Ἡ κάθε ἐπιμέρους ζωὴ προϋποθέτει την εξάρτησή της ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τους ὁποῖους παραμένουν ἀνώνυμοι. Ὅπως σημειώνει ἡ Τζούντιθ Μπάτλερ στο *Frames of War* (*Πλαίσια πολέμου*), «[δ]εν ὑπάρχει ζωὴ χωρὶς τις συνθήκες ζωῆς που διατηροῦν τη ζωὴ». ¹⁰ Αὐτές οἱ συνθήκες ζωῆς εἶ-

7. Μάρτιν Χάιντεγκερ, *Εἶναι και χρόνος*, τόμος Α', πρόλ. - μτφρ. - σχόλια Γιάννης Τζαβάρας (Αθήνα: Δωδώνη, 1978), 201.

8. Μπάτλερ & Αθανασίου, *Απ-αλλοτρίωση*, 155.

9. Στο ἴδιο, 159.

10. Judith Butler, *Frames of War: When Is Life Grievable?* (Λονδίνο & Ν. Υόρκη: Verso, 2009), 19 (εφεξῆς: FW).

ναι «διάχυτα κοινωνικές». Είναι αδύνατον για ένα άτομο, και όχι μόνο κατά το αρχικό διάστημα της ζωής του, να εξασφαλίσει μόνο του τα απαιτούμενα για την επιβίωσή του, πόσο μάλλον για την ευδοκίμησή του (τροφή, ιατρο-φαρμακευτική περίθαλψη, στέγαση κ.λπ.). Κάθε ζωή έχει ανάγκη να υποστηρίζεται απ' ό,τι είναι έξω από εκείνη, γι' αυτό και δεν μπορεί να υπάρξει καμιά διατήρηση στη ζωή χωρίς τουλάχιστον κάποιες συνθήκες που καθιστούν μια ζωή βιώσιμη (FW, 21). Καμιά μορφή ανθρώπινης ζωής δεν είναι δυνατή χωρίς εκείνες τις «αναπαραγωγίμες [...] κοινωνικές σχέσεις και σχέσεις με το περιβάλλον και με μη ανθρώπινες μορφές ζωής» που, σε γενικές γραμμές, έχουν την ικανότητα να τη διατηρήσουν ζωντανή (FW, 19). Με απλά λόγια, η ζωή, τόσο του ανθρώπου όσο και των έμβιων όντων εν γένει, χρειάζεται υποστήριξη και ευνοϊκές συνθήκες προκειμένου να είναι βιώσιμη (FW, 21).

Οι κοινωνικοί δεσμοί στους οποίους εμπλεκόμαστε, και οι οποίοι είναι αναγκαίοι για την ύπαρξή μας, «μας υποχρεώνουν να εξασφαλίσουμε τις προϋποθέσεις για βιώσιμες ζωές, και να κάνουμε κάτι τέτοιο βασισμένοι στον εξισωτισμό» (FW, 22). Από τη στιγμή που η δυνατότητα μιας βιώσιμης ζωής προϋποθέτει την ενεργή παρέμβαση κάποιων άλλων, τότε αυτοί οι άλλοι έχουν την ηθική υποχρέωση να παρέμβουν για τη διασφάλιση των προϋποθέσεων που θα επιτρέπουν κάτι τέτοιο. Αν δεν το κάνουν, τότε θα έχουν συμβάλει, μέσω της αδιαφορίας τους, στο να οδηγηθεί μια ζωή στην επισφάλεια ή στο να μην καταφέρει να ξεφύγει από αυτή.

Ως εκ τούτου, «η διατήρηση της ζωής ως βιώσιμης απαιτεί να εγκαθιδρύσουμε αυτές τις συνθήκες και να

αγωνιζόμαστε για την ανανέωση και ενίσχυσή τους» (FW, 23). Η ύπαρξη και η διατήρηση αυτών των συνθηκών ή προϋποθέσεων «αποτελούν τόσο πολιτική μας ευθύνη όσο και θέμα των πιο επίμαχων ηθικών μας αποφάσεων» (FW, 23). Συνεπώς, η ευθύνη δεν εστιάζει «μόνο στην αξία της τάδε ή της δείνα ζωής ή στο ερώτημα της επιβίωσης κατά τρόπο αφηρημένο, αλλά στις κοινωνικές συνθήκες διατήρησης της ζωής – ειδικά όταν αυτές αποτυγχάνουν» (FW, 34). Επομένως, «όπου μια ζωή δεν έχει πιθανότητα να ευημερήσει», εκεί «πρέπει» να εστιάσουμε προκειμένου να βελτιώσουμε τις αρνητικές συνθήκες ζωής.

Ωστόσο, για την Μπάτλερ θα ήταν λάθος να εξετάσουμε την ευθύνη εκκινώντας από ένα απομονωμένο, αυθύπαρκτο «εγώ», το οποίο οφείλει ή δεν οφείλει να είναι υπεύθυνο για τους άλλους. Αντιθέτως, αν το «εγώ» είναι υπεύθυνο για τους άλλους, αυτό συμβαίνει επειδή συνδέεται μαζί τους μέσω αναγκαίων, αναπόφευκτων τρόπων. Το «εγώ» δεν μπορεί καν να σκεφτεί τον εαυτό του χωρίς τον κόσμο των άλλων. Αν ως «εγώ» είμαι ήδη πάντοτε υπεύθυνος για τους άλλους ανθρώπους, αυτό συμβαίνει επειδή είμαι, τουλάχιστον εν μέρει, ένα «εμείς» (FW, 35).

Είμαστε όλοι εξαρτημένοι ο ένας από τον άλλο, τρωτοί, χρήζοντας προστασίας και υποστήριξης προκειμένου να μπορούμε να υπάρχουμε. Το αν αυτή η αλληλεξάρτηση αναγνωρίζεται (ή δεν αναγνωρίζεται) και θεσμοθετείται (ή όχι), έχει συγκεκριμένες επιπτώσεις στο ποιος επιβιώνει, ποιος ευημερεί, ποιος μόλις και μετά βίας επιβιώνει και ποιος εξοντώνεται ή αφήνεται να πεθάνει (FW, 43). Για την Μπάτλερ, ο λόγος που δεν είμαι ελεύθερος να αδιαφορήσω ή να καταστρέψω τον άλλο είναι «ότι το υπο-

κείμενο που είμαι είναι συνδεδεμένο με το υποκείμενο που δεν είμαι, ότι ο καθένας μας έχει τη δύναμη να καταστρέψει και να καταστραφεί και ότι είμαστε δεμένοι ο ένας με τον άλλο σε αυτή τη δύναμη και την επισφάλεια [precariousness]. Με αυτή την έννοια, είμαστε όλοι επισφαλείς ζωές» (FW, 43).

Λόγω αυτής της εξάρτησης του ενός από τον άλλο, δεν υπάρχει μορφή σχέσης στην οποία ο ένας να μην ασκεί κάποιο είδος επιρροής στον άλλο, δηλαδή όπου ο ένας να μην «παθαίνει» κάτι από τον άλλο. Ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο κοιτάζουμε τον άλλο ή του μιλάμε δεν είναι ποτέ άμοιρος συνεπειών γι' αυτόν. Μία λέξη μας μπορεί να τον χαροποιήσει ή να τον δυσαρεστήσει. Η οποιαδήποτε σχέση μας με τον άλλο, ακόμη και η πιο ασήμαντη, έχει μια ορισμένη επίδραση πάνω του. Κανείς, για παράδειγμα, δεν αισθάνεται ευχάριστα όταν απευθύνεται σε κάποιον – ακόμη και για πολύ απλά θέματα, όπως όταν ρωτάμε για το όνομα ενός δρόμου– κι αυτός μας αγνοεί και δεν μας απαντά ή μας απαντά με αδιάφορο, απότομο ή αγενή τρόπο. Ακριβώς η συνεχής, αδιάλειπτη εξάρτηση του καθενός μας από τους άλλους, όπως αυτή εκδηλώνεται στο σύνολο των σχέσεών μας, μετατρέπει τις σχέσεις μας σε σχέσεις ευθύνης. Είμαι υπεύθυνος για τον τρόπο με τον οποίο θα αλληλεπιδράσω με τον άλλο, επειδή η στάση που θα υιοθετήσω απέναντί του δεν είναι χωρίς αποτελέσματα.

Στη σχέση με τον άλλο, στα αιτήματα που μου θέτει η εξαρτημένη ζωή του, εγώ δεν μπορώ παρά να ανταποκριθώ με έναν ορισμένο τρόπο (ακόμη και η αδιαφορία αποτελεί τρόπο απόκρισης). Μπορώ να γίνω ο σωτήρας ή ο δολοφόνος του. Δεν υπάρχει διόδος διαφυγής. Δεν μπορώ

να πω «δεν με αφορά η ζωή του τάδε, δεν είμαι υπεύθυνος γι' αυτόν». Σε έναν κόσμο όπου η ίδια η ύπαρξή μου και η ευημερία μου εξαρτώνται από την ύπαρξη και την ευημερία των άλλων, πώς μπορώ να πω κάτι τέτοιο; Όπως λέει και ο Ιμμάνουελ Καντ (Immanuel Kant) στη *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, στο γνωστό του παράδειγμα περί του καθήκοντος αλληλοβοήθειας, η άρνηση να συμβάλει κάποιος στην ευημερία των άλλων και να συμπαρασταθεί στις ανάγκες τους δεν μπορεί να καταστεί «καθολικός φυσικός νόμος». Μια τέτοια «θέληση που θα απεφάσιζε κάτι τέτοιο θα αντέφασκε προς τον εαυτό της, επειδή είναι βεβαίως δυνατόν να συμβεί να χρειαστεί ο άνθρωπος την αγάπη και τη συμπόνια των άλλων, ενώ με έναν τέτοιο φυσικό νόμο, που έχει πηγάσει από τη δική του βούληση, θα είχε στερήσει ο ίδιος από τον εαυτό του κάθε ελπίδα της συνδρομής που επιθυμεί».¹¹ Ωστόσο, ο Καντ εσφαλμένα παραδέχεται ότι θα μπορούσε να υπάρξει ένας κόσμος όπου δεν θα βοηθούσε ο ένας τον άλλον, έστω κι αν είναι «αδύνατον να θέλει» κάποιος έναν τέτοιο κόσμο. Πέρα όμως από την αντίφαση που, όπως έδειξε ο Καντ, δημιουργεί η υιοθέτηση ενός τέτοιου «δεν με αφορά η ζωή του άλλου», η ζωή του άλλου με αφορά, είτε το θέλω είτε όχι, εφόσον η στάση που θα υιοθετήσω απέναντί του (η οποία μπορεί να συνοψίζεται κάλλιστα σ' ένα «δεν με αφορά η ζωή του») έχει συγκεκριμένα επακόλουθα ως προς αυτή τη ζωή. Ως εκ τούτου, το αίτημα που μου θέτει ο άλλος με βάζει σε μια θέση αναπόδραστης ευθύνης –την οποία δεν

11. Ιμμάνουελ Καντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μτφρ. - σχόλια - επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017), 68.

έχω επιλέξει— ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η ζωή του εξαρτάται ή επηρεάζεται από το πώς θα απαντήσω σε αυτό το αίτημα.

Αυτή η ζωτικής σημασίας αλληλεξάρτηση καθιστά τον καθένα μας πάντα ήδη υπεύθυνο για τη ζωή του άλλου. Η αναπόδραστη σχεσιακότητα της ύπαρξής μας στο πλέον πρωταρχικό της επίπεδο, ως απόλυτη αλληλεξάρτηση του ενός από τον άλλο, αποτελεί τον τόπο ανάληψης της ευθύνης και αδυνατότητας διαφυγής από αυτήν. Όπως σημειώνει ο Εμμανουέλ Λεβινάς (Emmanuel Lévinas) στο *Ηθική & άπειρο*, «[ο] δεσμός με τον άλλο συνάπτεται ως ευθύνη, αδιάφορο αν γίνεται αποδεκτή ή αν απορρίπτεται, αν ξέρουμε πώς να την επωμιστούμε, αν μπορούμε ή αν δεν μπορούμε να πράξουμε κάτι συγκεκριμένο για τον άλλο». ¹² Αυτό σημαίνει ότι η σχέση μου με τον άλλο, άνθρωπο ή έμβιο ον, διέπεται από ένα «με αφορά». Αυτό το «με αφορά» είναι ετερονομικό, δηλαδή δεν το επιλέγω εγώ, και υφίσταται ακόμη και εκεί όπου «δεν μπορώ να πάρω καμία πρωτοβουλία», ¹³ έτσι που να αισθάνομαι άβολα όταν δεν μπορώ να βοηθήσω τον άλλο που με χρειάζεται.

Ο καθένας μας είναι υπεύθυνος για όλα και για όλους

12. Εμμανουήλ Λεβινάς, *Ηθική & άπειρο. Διάλογοι με τον Φιλίπ Νεμό*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης (Αθήνα: Ίνδικτος, 2007), 64. Βέβαια, εχθρικός προς κάθε οντολογία λόγω του γεγονότος ότι εκμηδενίζει την ετερότητα του εκάστοτε μοναδικού ανθρώπου, ο Λεβινάς δεν συνάγει την ευθύνη από την αλληλεξάρτηση, αλλά τη συσχετίζει με την απειρότητα του άλλου ανθρώπου. Ο άλλος με «διατάζει» να μεριμνήσω γι' αυτόν μέσω της απειρότητάς του.

13. Jacques Derrida, *Donner la mort* (Παρίσι: Galilée, 1999), 126.

όσους μπορεί να επηρεάσει μέσω των πράξεών του, χωρίς δυνατότητα απόδρασης από αυτή την ευθύνη. Υπεύθυνοι, όχι μόνο γι' αυτούς με τους οποίους μοιραζόμαστε τον κόσμο στο παρόν, αλλά και για όλους εκείνους που έχουν υπάρξει (και των οποίων τα ίχνη ύπαρξης έχουμε κληρονομήσει) ή πρόκειται να υπάρξουν στο μέλλον. Όπως υποστηρίζει ο Κουάμε Άντονι Απία (Kwame Anthony Appiah): «Ο κάθε άνθρωπος για τον οποίο ξέρετε κάτι, και τον οποίο μπορείτε να επηρεάσετε, είναι κάποιος απέναντι στον οποίο έχετε ευθύνες: λέγοντάς το αυτό, καταφάσκουμε την ίδια την ιδέα της ηθικότητας». ¹⁴ Η ηθική γεννιέται από το γεγονός ότι είμαστε αλληλεξαρτώμενα όντα. Το ερώτημα για το «τι οφείλω να πράξω» εγείρεται επειδή οι πράξεις μας (ή η απραξία μας), καθώς και τα λόγια μας, έχουν επιπτώσεις στους άλλους, συμπεριλαμβανομένων και των υπόλοιπων μη ανθρώπινων έμβιων όντων. Ο άλλος άνθρωπος μάς καλεί στην ευθύνη μέσω των υλικών, πνευματικών ή συναισθηματικών του αναγκών. Οι ανάγκες του άλλου μάς καθιστούν αλληλέγγυους προς αυτόν. Όπως σημειώνει ο Εμμανουέλ Λεβινάς: «Το Εγώ είναι αλληλέγγυο με το μη-εγώ σαν η ευθύνη για τη μοίρα του να ήταν εξ ολοκλήρου δική του υπόθεση». ¹⁵ Σε αυτή την αναπόδραστη εξάρτηση του ενός από τον άλλο, το «Εγώ» σημαίνει είμαι για το(ν) άλλο.

14. Kwame Anthony Appiah, *Κοσμοπολιτισμός. Ηθική σε έναν κόσμο ξένων*, μτφρ. Ελένη Αστερίου (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2015), 13 (μετάφραση ελαφρώς τροποποιημένη).

15. Εμμανουήλ Λεβινάς, «Το υπερβατικό και το υψηλό», στον ίδιο, *Ελευθερία και εντολή*, μτφρ. Μιχάλης Πάγκαλος (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2007), 59.

Συνήθως η ευθύνη εκλαμβάνεται σαν να αφορά τις πράξεις ενός δρώντος υποκειμένου και σαν να θεμελιώνεται στην ελευθερία της βούλησής του. Εντούτοις, η ευθύνη δεν είναι κάτι που επιλέγω εγώ, έτσι ώστε εύκολα να μπορώ να την αποποιηθώ. Ο άλλος είναι που με καθιστά υπεύθυνο. Για παράδειγμα, η παρουσία του άλλου μπροστά στην πόρτα του σπιτιού μου ή στα σύνορα της χώρας μου με καθιστά αυθωρεί υπεύθυνο απέναντί του. Ο άλλος μου θέτει ένα αίτημα, το οποίο δεν είναι απαραίτητο να αρθρωθεί σε λέξεις. Αυτό το αίτημα με προσδένει σε μια παθητική ευθύνη, δηλαδή μια ευθύνη την οποία δεν έχω επιλέξει. Όπως σημειώνει ο Λεβινάς, «το υποκείμενο είναι όμηρος» του άλλου.¹⁶

Συνεπώς, όταν κάποιος ανταποκρίνεται στο κάλεσμα των άλλων για βοήθεια, μια τέτοια απόκριση δεν απορρέει από έναν ηθικό κανόνα βάσει του οποίου αποφασίζει τι είναι ηθικά αγαθό και τι όχι και πράττει αναλόγως. Η ανταπόκριση οφείλεται ακριβώς στο γεγονός ότι από την αρχή εμπλέκεται στις ζωές των άλλων και εκείνοι εμπλέκονται στη δική του.¹⁷ Έτσι, το να ανοίγουμε στον άλλο την πόρτα του οίκου μας ή τα σύνορα της χώρας μας δεν αποτελεί τόσο αρετή, όσο αναγνώριση της ευθύνης που απορρέει από αυτή την πρωταρχική αλληλεξάρτηση του «εγώ» από τους άλλους και των άλλων από το «εγώ». Η τρωτότητα του πρόσφυγα, ο κίνδυνος που διατρέχει η ζωή του, η επισφάλειά του, η φτώχεια του, δεν αφορούν μόνο τον ίδιο.

16. Emmanuel Levinas, *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* (Παρίσι: Livre de poche, σειρά: biblio essais, 1974, 1990), 177.

17. Μπάτλερ & Αθανασίου, *Απ-αλλοτρίωση*, 157.

Αφορούν κάθε άλλο ανθρώπινο ον, στον βαθμό που η βελτίωση ή ακόμη και η επιδείνωση της κατάστασής του εν γένει εξαρτάται ελάχιστα από τον ίδιο και πολύ περισσότερο από εμάς, τους άλλους. Οι περισσότερες από τις ζωτικές ανάγκες κάποιου, αν όχι όλες, εμπλέκουν τους άλλους, αφού η εκπλήρωσή τους εξαρτάται και από αυτούς. Η προσφυγιά, ο εκτοπισμός, η φτώχεια, η έλλειψη στέγης ή κάθε άλλη συνθήκη ακραίας επισφάλειας καθιστά ιδιαίτερα εμφανές πόσο οι άνθρωποι που υφίστανται τις συνθήκες αυτές εξαρτώνται από εμάς τους άλλους, καθώς και ότι η μη διαθεσιμότητά μας να σταθούμε αλληλέγγυοι προς αυτούς μπορεί κυριολεκτικά να συντρίψει τις ζωές τους, πράγμα που μπορεί να μας καταστήσει, όπως επισημαίνει ο Γιώργος Φαράκλας, ακόμη και «δολοφόνους».¹⁸

Από τη στιγμή που οι σχέσεις αλληλεξάρτησης στις οποίες εμπλεκόμαστε είναι άπειρες, δεν υπάρχουν a priori όρια στην ευθύνη μας. Δεν μπορούμε να πούμε ότι είμαστε υπεύθυνοι μόνο για τους δικούς μας ανθρώπους, δηλαδή τους συγγενείς μας, τους φίλους μας ή τους ομοεθνείς μας. Δεν είναι μόνο αυτοί που η επιβίωση ή η ευζωία τους εξαρτάται από εμάς. Σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, έχουμε ευθύνη ακόμη και για τη ζωή κάποιου τόσο γεωγραφικά απομακρυσμένου από εμάς όπως είναι, για παράδειγμα, ένας ιθαγενής στον Αμαζόνιο, εφόσον η συνέχιση της διατήρησης αυτής της ζωής εξαρτάται και από εμάς. Υπάρχουν άτομα ή ομάδες που διαδηλώνουν υπέρ αυτών

18. Γιώργος Φαράκλας, «Γιατί μας συμφέρει να υποδεχτούμε τους πρόσφυγες», στο Γεράσιμος Κακολύρης (επιμ.), *Η φιλοξενία* (αφιέρωμα), *Ένεκεν* 45 (Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2016), 255.

των ανθρώπων, μαζεύουν υπογραφές, γράφουν άρθρα προκειμένου να ευαισθητοποιήσουν τον υπόλοιπο πληθυσμό της γης κ.λπ. Αν το κάνουν, είναι επειδή πιστεύουν ότι οι πράξεις τους μπορούν να επηρεάσουν τις ζωές αυτών των ανθρώπων, κι επειδή πιστεύουν ότι μπορούν να τις επηρεάσουν, αισθάνονται την ευθύνη να το κάνουν.

Ωστόσο, η περατότητα των δυνάμεών μας και των δυνατοτήτων μας δεν μας επιτρέπει να εκπληρώνουμε τις ανάγκες των πάντων· έτσι, χρειάζεται να επιλέγουμε στις ανάγκες ποιανών θα ανταποκρινόμαστε κάθε φορά κατά προτεραιότητα. Το σε ποιες από αυτές τις ευθύνες μπορούμε να ανταποκριθούμε ή με ποιο τρόπο μπορούμε να το κάνουμε, καθορίζεται από τον πεπερασμένο χαρακτήρα των δυνάμεών μας, τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που μας παρέχονται από την κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε, τις δικές μας ανάγκες και δυνατότητες κ.λπ. Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει ότι εναπόκειται σ' εμάς να αποφασίζουμε για ποιον ή για ποια θα είμαστε υπεύθυνοι ή όχι. Συνεπώς, κάθε φορά το ζητούμενο είναι, όπως επισημαίνουν η Τζούντιθ Μπάτλερ και η Αθηνά Αθανασίου στο *Απ-αλλοτρίωση. Η επιτελεστικότητα στην πολιτική*, το πώς μπορούμε «να ανοιχθούμε στον κόσμο», να είμαστε διαθέσιμοι σ' αυτόν «με τον καλύτερο τρόπο», έστω κι αν πολύ συχνά οι υλικές μας συνθήκες και η περατότητα των δυνάμεών μας, αλλά και οι πολιτικοκοινωνικές συνθήκες εντός των οποίων καλούμαστε να πράξουμε, υπονομεύουν ακριβώς κάθε τέτοια επιθυμία, κάθε τέτοιο άνοιγμα, κάθε τέτοια προσπάθεια.

Άλλωστε, το πεπερασμένο των δικών μας ατομικών δυνάμεων είναι αυτό που μας οδηγεί πολλές φορές στη

συλλογική δράση για να μπορέσουμε να ανταποκριθούμε με αποτελεσματικότερο τρόπο στα αιτήματα που μας θέτουν οι άλλοι. Μια συλλογικότητα, όπως η κατάληψη της Rosa Nera, υλοποιεί την ευθύνη που νιώθουμε ότι έχουμε σε ό,τι αφορά, για παράδειγμα, την εγκατάσταση πυρήνων ζωής στην καρδιά μιας πόλης που τους έχει ανάγκη, κάτι που δεν θα μπορούσε να κάνει ο καθένας μας ατομικά, ή ίσως θα μπορούσε, αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό. Ο άνευ ορίων χαρακτήρας της ευθύνης μας είναι αυτός που δεν μας επιτρέπει να εφησυχάζουμε σε ό,τι κάνουμε ατομικά, για παράδειγμα να αρκούμαστε να φροντίζουμε μόνο τη γάτα μας ή τις γάτες της γειτονιάς μας, αλλά μας επιτάσσει να μεριμνούμε και για άλλες γάτες μέσω της δημιουργίας συλλογικοτήτων, όπως είναι, για παράδειγμα, μια φιλοζωική ομάδα ή οργάνωση. Όταν εκλαμβάνουμε την ευθύνη μας όχι ως άπειρη αλλά ως πεπερασμένη και πλαισιακή, θέση που υποστηρίζουν φιλόσοφοι όπως ο Ντέιβιντ Γουντ (David Wood) και ο Έντο Έβινγκ (Eddo Evink),¹⁹ δηλαδή σαν να ανακύπτει από ένα ορισμένο πλαίσιο και να περιορίζεται από αυτό λόγω των πεπερασμένων δυνάμεών μας, σημαίνει ότι οριοθετούμε την ευθύνη μας εξ αρχής, θεωρώντας ότι δεν έχουμε καμία ηθική υποχρέωση απέναντι σε εκείνους τους άλλους που δεν περιλαμβάνονται

19. David Wood, «Responsibility Reinscribed (and How)», στον ίδιο, *The Step Back: Ethics and Politics after Deconstruction* (Ολμπαν, Ν.Υ.: State University of New York Press, 2005), 146· Eddo Evink, «Patočka and Derrida on Responsibility», *Analecta Husserliana* LXXXIX (Logos of Phenomenology and the Phenomenology of Logos. Book Two, επιμ. Anna-Teresa Tymieniecka) (2006): 307-321.

σε αυτό το πλαίσιο, ακόμη κι αν έχουν ανάγκη τη βοήθειά μας. Μια τέτοια οριοθέτηση της ευθύνης μπορεί μεν να μας επιτρέπει να κοιμόμαστε ήσυχοι τα βράδια πιστεύοντας ότι κάναμε το καθήκον μας (βλ. «ήσυχη συνείδηση»), ωστόσο είναι άδικη απέναντι σε όλους εκείνους που αποκλείει. Ακόμη κι αν το αίτημα στο οποίο δεσμεύεται ηθικά το υποκείμενο μπορεί να προκύπτει από μια προσδιορισμένη κατάσταση, για παράδειγμα από τη συγκεκριμένη πεινασμένη γάτα στην είσοδο της πολυκατοικίας μου, δεν ανάγεται πλήρως σ' αυτή την κατάσταση, αλλά την υπερβαίνει προς την κατεύθυνση της καθολικότητας, δηλαδή περιλαμβάνει καταρχήν όλες τις γάτες, και είναι συνεπώς καθολικό.²⁰ Όπως αναφέρει ο Λεβινάς στο *Ολότητα και άπειρο*, «Ο τρίτος με κοιτάζει με τα μάτια του άλλου ανθρώπου».²¹ Αυτό που εννοεί είναι ότι μέσω του συγκεκριμένου, ενικού άλλου που κάθε φορά με καλεί στην ευθύνη, μου αποκαλύπτεται η δύναμη παρουσία όλων των άλλων που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση. Για να προσθέσει στο *Ηθική και άπειρο*: «όσο πιο δίκαιος είμαι τόσο μεγαλύτερη είναι η ευθύνη μου· ουδέποτε αποσεύομαι τα χρέη μας έναντι του άλλου».^{22 23}

20. Σάιμον Κρίτσελ, *Ζητώντας το άπειρο. Ηθική της δέσμευσης / Πολιτική της αντίστασης*, μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής (Αθήνα: Εκκρεμές, 2012), 58.

21. Emmanuel Levinas, *Ολότητα και άπειρο. Δοκίμιο για την εξωτερικότητα*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης (Αθήνα: Εξάντας, 1989), 271.

22. Λεβινάς, *Ηθική & άπειρο*, 69.

23. Ευχαριστώ τη φίλη Κική Καψαμπέλη για τη γλωσσική επιμέλεια.

Βιβλιογραφία

Ελληνόφωνη

- Arriah, Kwame Anthony. *Κοσμοπολιτισμός. Ηθική σε έναν κόσμο ξένων*, μτφρ. Ελένη Αστερίου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2015.
- Καντ, Ιμάνουελ. *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μτφρ. - σχόλια - επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017.
- Μπαρτσίδης, Μιχάλης. «Εισαγωγή». Στου ιδίου (επιμ.), *Διατομικότητα. Κείμενα για μια οντολογία της σχέσης*, 13-136. Αθήνα: νήσος, 2014.
- Κρίτσελ, Σάιμον. *Ζητώντας το άπειρο. Ηθική της δέσμευσης / Πολιτική της αντίστασης*, μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής. Αθήνα: Εκκρεμές, 2012.
- Λεβινάς, Εμμανουήλ. *Ηθική & άπειρο. Διάλογοι με τον Φιλίπ Νεμό*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης. Αθήνα: Ίνδικτος, 2007.
- Λεβινάς, Εμμανουήλ. «Το υπερβατικό και το υψηλό». Στου ιδίου, *Ελευθερία και εντολή*, μτφρ. Μιχάλης Πάγκαλος, 39-71. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2007.
- Levinas, Emmanuel. *Ολότητα και άπειρο. Δοκίμιο για την εξωτερικότητα*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης. Αθήνα: Εξάντας, 1989.
- Μπάτλερ, Τζούντιθ & Αθανασίου, Αθηνά. *Απ-αλλοτρίωση. Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό*, μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής. Αθήνα: Τόπος, 2016.
- Nancy, Jean-Luc, «Όψεις του “από-κοινού”»: Τα παγωμένα νερά της Ευρώπης, η βιοτεχνολογία, ο εγκόσμιος χριστιανισμός (συζήτηση με τους Αθηνά Αθανασίου, Γεράσιμο Κακούρη & Απόστολο Λαμπρόπουλο). *Σύγχρονα Θέματα* 128-129 (Ιανουάριος - Ιούνιος 2015): 27-28.

Πλάτων. *Πολιτεία*, εισ. σημείωμα - μτφρ. - ερμ. σημειώματα Ν.Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Πόλις, 2002.

Φαράκλας, Γιώργος. «Γιατί μας συμφέρει να υποδεχτούμε τους πρόσφυγες». *Ένεκεν* 45 (Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2016): 151-164.

Χαίλντερλιν, Φρήντριχ. *Ποιήματα. Μεγάλη εκλογή σε τρία μέρη*, μτφρ. Δημήτρης Θ. Γκότσης. Αθήνα: Αρμός, 2002.

Χάιντεγκερ, Μάρτιν. *Είναι και χρόνος*, τόμος Α', πρόλ. - μτφρ. - σχόλια Γιάννης Τζαβάρας. Αθήνα: Δωδώνη, 1978.

Ξενόγλωσση

Butler, Judith. *Frames of War: When Is Life Grievable?* Λονδίνο & Ν. Υόρκη: Verso, 2009.

Derrida, Jacques. *Donner la mort*. Παρίσι: Galilée, 1999.

Evink, Eddo. «Patočka and Derrida on Responsibility». *Analecta Husserliana* LXXXIX (Logos of Phenomenology and the Phenomenology of Logos. Book Two, επιμ. Anna-Teresa Tymieniecka) (2006): 307-321.

Levinas, Emmanuel. *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. Παρίσι: Livre de poche, σειρά: biblio essais, ¹1974, 1990.

Wood, David. «Responsibility Reinscribed (and How)». Στου ίδιου, *The Step Back: Ethics and Politics after Deconstruction*, 139-148. Όλμπανυ, Ν.Υ.: State University of New York Press, 2005.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 2020, κεφάλαιο και κράτος δρουν συντονισμένα και εκκενώνουν την κατάληψη Rosa Nera στα Χανιά. Η χαρακτηρισμένη ως πιο κοινωνική κατάληψη στον ελλαδικό χώρο δέχεται την αγκαλιά της αλληλεγγύης από πολλά σημεία του πλανήτη και κύματα συμπαράστασης από τη γεωγραφία που ονομάζεται Ελλάδα. Στα Χανιά οι δράσεις αλληλεγγύης συνεχίζονται σχεδόν καθημερινά επί 9 μήνες μετά την εκκένωση – και καταφέρνουν την απελευθέρωση της Ρόζας στις 5 Ιουνίου 2021. Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι μία από αυτές τις εκδηλώσεις αλληλεγγύης και τα έσοδά του θα διατεθούν για την κάλυψη των δικαστικών αναγκών των συντρόφων και συντροφισσών, ως ελάχιστη συμβολή στον αγώνα για τη ζωή.

Ο συλλογικός αυτός τόμος, που συγκεντρώνει πρωτογενές υλικό από ανθρώπους που έζησαν (στη Rosa Nera ή την επισκέφτηκαν (για συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, παρουσιάσεις βιβλίων, συζητήσεις) καθώς και από τη συνάντηση συλλογικοτήτων του ευρύτερου κινήματος της πόλης των Χανίων, θέλει να συμβάλει επίσης στην αναντίστοιχη με τον πλούτο του κινήματος βιβλιογραφία σχετικά με τους κατειλημμένους χώρους.

Στον συλλογικό τόμο συμμετέχουν με κείμενά τους:

Ασπάλαθος, Αυτοοργανωμένη Ομάδα Παραδοσιακών Χορών της Rosa Nera, Γιάννης Βασιλάκης, Iain Boal & Joseph Matthews (Ομάδα Retort), Γαλάτεια & Μαρία, Δέσ-πολλες, εκδόσεις των ξένων κ.ά., Έμφυλες Αταξίες, John Holloway, Ηρώ, Tomás Ibañez, Incognita Sperans, Γεράσιμος Κακολύρης, George Katsiafikas, Γιώργος Κολέμπας, Παναγιώτης Κούστας, ΚΡΑΧ (Κοινωνικό Ραδιόφωνο Χανίων), Οικογένεια μπλαζ, ΠΑΠ, Αλεξάνδρα Περιστεράκη, Πικραλίδες, Σάμυ, Νίκος Σούζας, Στέκι Μεταναστών-Κοινωνικό Στέκι Χανίων, Συνέλευση Πάρκου Ειρήνης και Φιλίας, Συνέλευση της Rosa Nera, Τσιριτσάντσουλες, Aritz Tutor Anton, Raoul Vaneigem, Yar Aman

Συναντήσεις στην αυλή της Rosa Nera

Συναντήσεις στην αυλή της **Rosa Nera**

Αποσπάσματα από
τη σπορά της κατάληψης
«Μαύρο Ρόδο»

εκδόσεις των ξένων